

Medlemsinformation 1 - Januari 1994

Inbjudan

Forskningsinstitutets och Musiksällskapets medlemmar erbjuds att deltaga vid konsert på

Almarestäkets herrgård.

Lördagen 19 mars 1994, kl 19.00

Kaffe, lättöl och smörgås i pausen, - pris 150:-

Musik utförd på

Almarestäkets Hammarflygel från 1811

Cembalo byggd efter historiska principer

Vokalmusik av Purcell, Mozart, Bellman

Manskvartetten Bro d'Rriver Boys

Familjen Svennbergs damtrio

Hur klingade musiken på 1600-. 1700-. och 1800-talen? Vi har sedan knappt två år en unik möjlighet att uppleva den klangvärld som gällde för klaverinstrumenten på Beethovens tid. Almarestäkets hammarflygel från 1811 har återuppväckts ur sin törnrosasömn och är nu ett fullödigt "historiskt konsertinstrument" för att citera vad Riksantikvarieämbetet skriver i en artikel med rubriken "Autentisk klang förmedlar platsens historia".

Beethoven och de stora mästarna före hans tid var alla uppvuxna med cembalon som det viktigaste klaverinstrumentet. Hur har inflytandet från detta instrument påverkat deras pianokompositioner? Jämförande musikillustrationer mellan hammarflygel och cembalo kommer att göras.

Det är inte bara skillnaden i konstruktionen mellan cembalon och de första pianoinstrumenten som har betydelse för klangbilden. Nästan bortglömt i debatten om hur gammal musik lät är frågan om hur tangentinstrumenten stämdes. Det sätt varpå vi nu stämmer våra pianon och flyglar var oacceptabelt för örat för hundra år sedan. Går vi tillbaka till 1700-talet så stämde man fysiskt rent, vilket medförde att tonarter med över fyra förtecken lät annorlunda än grundtonarten och vid fem förtecken betecknades de som ospelbara.

1722 presenterade J.S. Bach det revolutionerande verket "Das Wohltemperirte Clavier". Med det ville han bl a visa att man med hjälp av en genial kompromiss kunde spela i alla 12 tonarterna utan att behöva stämma om instrumentet mellan styckena. Man hade fått en "vältempererad" stämningsmetod, dock inte den vi har i dag.

Om detta och annan stilhistoria skall vi samtala kring cembalon, vars två register kommer att stämmas, det ena rent, det andra tempererat. Bl. a kommer Bachs preludium i ess-moll att spelas (en tonart med tidigare omöjliga sex förtecken).

Hur lät musiken innan dur- och molltonarterna tog överhanden under 1700-talet. Sångkvartetten Bro d River Boys utökad med damstämmor ger prov på Henry Purcells musik från 1600-talet. Hur "dur" lät på Mozarts tid visar familjen Svennbergs damtrio i ett par tersetter ur operan Trollflöjten. Hur effekten blir när kvartetten sjunger rena terser och kvinter och inte följer den nu rådande liksvävande temperaturen får vi exempel på i några Barbershop sånger. Gruppen bidrager också med några nyinstuderingar av Bellmans musik samt en gammal hyllningssång till Stäket funnen i herrgårdens notarkiv.

Klaverist och ledare för kvällen är Börje Sandén, som spelar några av de kändare pianostyckena av Bach, Mozart, Beethoven och Chopin på Helena Charlotta af Ugglas hammarflygel och sin egen cembalo.

Kvällen inleds med att värdparet Iréne och Johan Seth hälsar välkommen och berättar om herrgården och Stäket. I pausen serveras kaffe, lättöl och smörgås. Kostnaden för konserten är 150:- per deltagare. Eftersom deltagarantalet måste begränsas till högst 30 gäller regeln "först till kvarn ....". Inbjudningsbrevet postas samtidigt till UMS:s och UKF:s medlemmar. Anmälan om deltagande anmäls på tel 582 413 55 innan beloppet sätts in på UKF:s pg 27 58 94 - 4.

Iréne och Johan Seth

Upplands-Bro Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Upplands-Bro
Musiksällskap

Det är inte utan skäl som UKF:s ledning tog med ordet "kulturhistorisk" i sitt namn. Oftast är det naturligtvis "lokalhistoria" vi sysslar med. Men man ville ge institutet större utvecklingsmöjligheter. Arbetsområdet är inte heller begränsat till Upplands-Bro, även om kommunen både är en naturlig utgångspunkt för vår verksamhet och har gett oss rikligt med arbetsuppgifter.

Musik är en kulturyttring som hembygdsrörelsen i Upplands-Bro utnyttjat sedan lång tid tillbaka. I själva verket har kunskapen om lokahistorien inte så sällan haft sitt ursprung genom Upplands-Bro Musiksällskap som mycket tidigt fann att publiken gärna infann sig om musiken förenades med den lokala historien. Konserter vid fornminnesplatser och på våra herresäten har förenats med bygdens historia. Med ett flertal ångbåtsresor har historien nått långt utanför kommunens gränser. Stäket var en av de första herrgårdarna som öppnade sina portar för kommunens invånare. Det var 1973. Erfarenheten sedan dess är att det inte går att offentligt annonsera dessa arrangemang. Det kom nämligen över 100 besökare och till slut var värden tvungen att låsa porten. Endast en mycket begränsad del av åhörarna fick plats i den sal där konserten ägde rum.

Vi hoppas kunna knyta även andra kulturyttringar till vår verksamhet när tillfälle ges.

Föreläsningarna våren 1994

Vårt föreläsningssprogram presenterades i novembernumret. Här kommer en påminnelse.

Aktuell akademisk forskning presenteras av fyra forskare från Riksantikvarieämbetet och Stockholms universitet.

Ett av inlagen i den pågående historiedebatten har varit den påstådda klyftan mellan forskning och praktisk tillämpning av forskningsresultaten i form av historiskt författarskap resp. museernas sätt att framställa historien. UKF kan nu erbjuda alla intresserade att ta del av fyra doktoranders pågående forskning inom ämnen som vi funnit vara värdefulla för förståelsen av människors förhållanden i våra bygder.

Alla föreläsarna är lärare i olika sammanhang på universitetet.

En avgift på 30:- per föreläsning kommer att tas ut.

Tisd. 25 jan, Dagcentralen vid Bro centrum, kl 19.00 - 21.00

Bro härad under medeltiden.

Sigurd Rahmqvist vid Riksantikvarieämbetet berättar om byar och sätesgårdar, om stormän, arrendatorer och frälsebönder. Han är en av författarna till den nyligen utkomna boken som behandlar bebyggelsen i Bro härad under medeltiden. Vi kommer att få förklaringar på vad som döljer sig bakom vissa kryptiska formuleringar i de gamla "jordeböckerna". Se mera härom längre fram. Sigurd Rahmqvist är fil. mag. och 1:e antikvarie vid Raä.

Tisd 15 februari. Dagcentralen, Torget 5, i Kungsängen, kl 19.00 - 21.00

Prästen, sockenstämman och tinget - brott och straff i svenskt lokalsamhälle under 1700-talet.

Björn Furuhausen berättar om hur sockenstämman och tinget rannsokade och straffade människor; men även förlikte och försonade brottslingar och deras brottsoffer. Hans avhandling handlar bl a om den sociala kontroll som utövades av prästen, sockenstämman och häradsrätten. Exempelen hämtas från Oland-Frösåker i norra Uppland, som är hans undersökningsområde.

För ett par år sedan fick vi ta del av forskningsresultaten från Bro härad, när en av hans studenter, Malte Andreasson, redogjorde för sina studier i våra häradsrättsprotokoll. Här får vi nu en övergripande framställning av en viktig institution i det svenska rättssamhället. Vi har kvar några exemplar av Andreassons 37-sidiga uppsats Tinget i Bro för den intresserade.

Från 1700-talet fram till början av 1900-talet samlades Bro häradsrätt vid gästgivargården i Tibble, dessförinnan på olika ställen i Bro. Björn Furuhausen är fil. kand. och lärare vid Historiska institutionen.

Tisd 8 mars. Dagcentralen vid Bro centrum, kl 19.00 - 21.00.

I huve't på en patriark.

Christer Ericsson behandlar i sin kommande avhandling bl a det patriarkaliska samhället såsom det gestaltade sig före industrialismens genombrott. Han har studerat bruks- och herrgårdsmiljöerna och de reaktioner som de gamla makthavarna mötte - eller visade - inför den framträngande fackföreningsrörelsen. Vi torde få en modifierad framställning jämfört med den traditionellt fackföreningsdominerade som gällt under lång tid. Åtminstone uppfattade jag Christers framställning på det sättet, när jag nyligen hörde honom berätta om förhållandena inom bruksmiljön. Hos oss gäller herrgårdsmiljön, som har stora paralleller med bruksmiljön.

Christer Ericsson ger en bred framställning av förhållandet mellan "undersätare och översätare" från antiken fram till nutiden; en idéhistorisk skildring av relationerna mellan överhet och vanligt folk. Christer är fil. kand. och lärare vid Historiska institutionen.

Tisd. 29 mars. Dagcentralen, Torget 5, i Kungsängen, kl 19.00 - 21.00

Häradsbesvärerna under Frihetstiden och Gustavianska tiden. Exemplet Bro.

Allmogens besvär till riksdagarna är en mycket intressant källa att ösa ur, när man vill veta vilka förhållanden människorna levde under i en viss bygd. För Bro härads del har vi bevarade "klagomål" ända från 1500-talet. Anders Claréus arbetar med detta material och kommer att ge lokala exempel. Vi får svar på frågor som: vad är häradsbesvär? hur kom de till? hur var deras väg från lokalplanet till riksdagen. Anders dröjer särskilt vid några uppmärksammade riksdagar 1756, 1772, 1789. Anders Claréus är lärare vid Historiska institutionen och redaktionssekreterare vid Historisk Tidskrift.

Medlemskap i UKF

Vill du förvissa dig om att regelbundet få våra utskick bör du registrera dig som medlem: Din medlemsavgift är en väsentlig del i föreningens inkomster. Vi kan ju numera inte räkna med kommunalt stöd i någon större omfattning. Inbetalningskort bifogas för dem som inte redan skickat in betalning för 1994. Antal medlemmar 1993 var 138. **75:-. Postgiro 27 58 94 - 4.**

Från arbetsfältet

Under denna rubrik kommer vi att ge glimtar ur det forsknings- och registreringsarbete som bedrivs. Förr eller senare kommer det att publiceras i sin helhet, antingen i skrift eller via dataskärm.

I detta nummer får vi stifta bekantskap med en del av de studier som Gudrun Sandén för närvarande är sysselsatt med. Materialet är en nära nog komplett samling tryckta häften av "Journal för hushållningen" som förvarats i Håbo Tibble kyrkas klockstapel. De innehåller över 900 artiklar.

Boje Sandén

Journal för hushållningen

Gudrun skriver:

Jag har gått igenom drygt hälften av artiklarna i Hushålls-Journalen, som Patr. Sällskapet gav ut 1776-1813. Sällskapet säger idag, att tidskriften spreds till medlemmar och var vanlig under utgivningstiden. Idag anses den sällsynt.

Artiklarna innehåller råd och förbättringar i alla hushållsärenden. Två områden är speciellt uppmärksammade nämligen åkerbruket, som befann sig i ett uruselt skick och den allt mer förödande skogsskövlingen. Odlingen sköttes efter gamla metoder och det berodde inte alltid på väderleken att Sverige ofta drabbades av missväxt. Det stora problemet var bristen på gödsel.

Eftersom man använde enbart trävirke till byggnader, tog unga träd till gärdsel och behövde mängder av bränsle, blev skogen alltmer utarmad.

Det fanns inte många läkare i tjänst den här tiden. Allmogen fick här många råd, hur de skulle kurera sig. Det tycks ofta vara våldsamma behandlingar.

Försök och innovationer redovisas ofta från utländska resor eller skrifter från främst England, Holland och Frankrike. Den, som har lyckats med någon förbättring, får ett hedersnämmande, en silversked, skådepenning eller ett hattband av silver. Ogifta pigan Brita Andersdotter vid Gästgivargården i Tibble i Näs socken fick i maj 1789 en silverkedja efter 15 års trogen tjänst.

Många är de brev från hela landet, där man berättar om skörd, varupriser, naturkatastrofer och folkmängd bl a. Varje tidskrift slutar med en noggrann redogörelse för vädret föregående månad.

När jag gjort de här sammandragen ur artiklarna har jag försökt använda ord och uttryck, som känts speciella för tiden.

Här följer några exempel, som ger en inblick i materialet. Ibland satte Patr. Sällskapet ut en prisfråga i ett särskilt viktigt ärende. Prissumman var ganska stor. En sådan fråga var: Hur man borde förfara med de kringstrykande lapparna? Svaret är förvånande, eller hur?

*****
* Häftena har förvarats i Håbo-Tibble kyrkas *
* klockstapel; omhändertagna för registrering *
* och studium av UKF i mars 1993. Gudrun Sandén. *
*****

414 1789 aug Om det icke vore lämpligt att kringstrykande
lappar beskrivning av orter

Dessa kringstrykande lappar ställer till stor skada på många ställen genom sitt flyttande. De ödar skogen genom att hugga unga vackra träd till sina kojor. De hugger också ned träd till bränsle istället för att samla torr ved som redan är fallen. De tar för sig utan lov. De stör de närboende genom att tiggas, pocka, supas. Många tror att lappar kan mer än andra, nämligen trolla och vågar inte neka dem vad de begär. Deras hundar gör skada på viltet. Deras renar river gärdesgårdarna och trampar ned rågen och äter den, till stor skada för ägaren. Dessutom följs ofta renhjorden av vargar, som stryker omkring gården och ibland tar kreatur. Hästar är rädda för både renar och lappar och blir svåra att hantera om de möts på vägarna.

Lapparna äro tärande medlemmar som inte odla en enda jordtorva, utan leva på andras bekostnad ungefär som de vilda i Amerika. Det vore till nytta för dem själva om de kunde leva ett annat liv. Deras fylleri kan leda till att de mörda varandra och det berättas att de ligga nakna i sina kojor. Vilka grova laster kan inte bli av detta. Svårigheten att förändra ett så vilt folk är betydande. Svårare än för Tsar Peter den store att utan tvång förändra ryssarna. Våra lappar äro så intagne av kärlek till sitt levnadssätt att de aldrig skulle vilja lämna det frivilligt. De borde vara skrivna i vissa socknar och anvisade områden på sockenallmänningen och vid svårt straff förbjudas att flytta någon annanstans. De skulle då kunna undervisas i religion. Dessutom skulle inte privata skogar bli skövlade. Deras barn över två år skola med tvång tagas ifrån dem och uppfostras till vanliga människor. Kostnaden för detta skulle kunna täckas genom ett sammanskott från hela riket eller ett par kollektor om året. På detta sätt skulle den gamla lappstammen försvinna inom några år och riket av deras avkomma få en hop arbetande och närande medlemmar, som aldrig igen skulle vilja bo ihop med ett så otäckt släkte.

457 1790 nov, dec Åtskilliga försök att på ett nyttigt sätt anv
sågspån jordförbättring byggnad

Sågspån blandad i lerjord ger jorden hjälp, då den behåller vätska och syra hos sig. Nyttjad till strö hos boskapen och blandad med gödsel ökas gödseln betydligt. Bra att tvätta golv med och att lägga i trossbottnar.

Genom att blanda sågspån, kalk och lervatten, som stryks på insidan av väggarna, har de blivit betydligt mer värmeisolerade. På utsidan av husen klädes med pinnar och därpå lägges ett kalk och sandbruk med gamla stötta tegelstenar och hammerslagg i. Blandas med hästgödsel. De som fruktar att kalken skall skada huset lägger näver emellan.

- 463 1791 jan, febr Vidare försök ang. stenmossornas färgämnen
mossa, färg växter
Önskemål att alla svenska berg vore fridlysta. På deras ytor växa sådana rikedomar, som den lågtänkande föraktar och den otänkande inte ser. Vi köpa från utlandet färgstoffer för flera tusen daler, vilka växer på våra klippor och berg. Vidare följer noggranna recept på olika mossor och deras användbarhet som färgämne.
-
- 459 1790 nov, dec Belöningar
tagel belöningar
Kungl. Patr. Sällskapet utsätter ett premium att utbetalas i 3 år, till dem som levererar det längsta hästtaglet.
-
- 346 1787 aug Medel mot skabb på får
Skabb, får botemedel
Man tager hönsträck och torkar samt stöter till pulver, som blandas med salt. Detta får djuren slicka i sig. De angripna ställena bestryks med tegelolja.
-
- 486 1793 maj, juni Om bianläggningar
bi husdjur
Då det är lätt att misslyckas med svärmande bin, kan detta sätt, som kallas avlägga bin, vara ett bättre sätt att föröka verksamheten. Man avskiljer en del innevånare ur en kupa. Man bör inte ha för stora kupor. Det får inte vara för många bin i enkupa, då bör man göra en avläggning. Avläggningskupan ställes på samma ställe som moderkupan, så att utevarande bin hittar hem. På vintern skall kupan täckas och på våren göras ren. Med den här enkla metoden borde biskötseln kunna utföras av inhysesdjur och även vid fattighusen borde man kunna ha bin förutom på varje hemman. Sedan följer anmärkning och viss kritik mot metoden från baron Adlermark.
-
- 492 1793 juli, aug Anledning till flygsands dämpande
flygsand, blåklunta taklosta växter
En lanthushållare i Halland har önskat upplysning om lämpliga åtgärder att binda flygsanden. I Kungl. Vetenskaps-Akademiens handlingar 1759 och 1768 finns underrättelser om detta ämne. 50 svenska växter uppges som lämpliga, dock inte blåklunternas och taklostan. Vid vistande vid Norrmalms Brunn såg Adolf Modeer att blåkluntan växte vilt. I skydd av den växte också taklostan, backtimjan, fetknopp, flugblomster, Jungfru Marie sänghalm, musöron samt hägg och rönn. Plantering av blåklunta är lätt. En karl tar ett spadtag och en annan släpper ned två, tre frön. Ett skadedjur är bleka jordloppan, som äter av ståndarna.
-
- 304 1786 nov Anmärkning ang. väderlek och årsväxt i landso
väderlek, årsväxt beskrivning av orter
Ljusdals socken. De barnhusbarn som placerades i socknen förra året artar sig väl. De medförde mässlingen men sedan har inget barn varit sjukt eller dött. De trivs väl. Söderköping. Ganska god höskörd. Dålig höstsäd. Potatisen, som nu är i allmänt bruk blev dålig på lerjord men bättre på sandjord, där den bör planteras. Ett märkligt regn, som efterlämnade gula droppar som satt kvar och torkade. De innehöll förmodligen pollen av tall och gran fast allmogen kallade det svavelregn.
-
- 378 1788 mars Nytt bruk av jordpäron
potatis gikt botemedel
Mot gikt intages Balsam Copaivae morgon och kväll. Med samma botas även skörbjugg. Från Paris kommer ett nytt rön ang potatis. Kokt och blandad med mandel är det ett medel att hålla huden mjuk och fin.